

De Korenbloem, een aantrekkelijk 'onkruid'

door Piet den Houter

De titel van dit verhaal doet misschien wat tweeslachtig aan: enerzijds het woord 'aantrekkelijk', waarmee aangegeven wordt dat we iets moois hebben dat de moeite van het bekijken waard is en anderzijds het woord 'onkruid', zo'n typisch menselijk begrip, waarmee we aangeven dat we met iets onnuttig dat in de weg staat, iets onbruikbaar, te maken hebben. Ik wil daar onmiddellijk tegenover stellen, dat ook onkruid heel mooi kan zijn en ook: onkruid bestaat niet!

Al bijna 100 jaar geleden (1886) schreef F. W. van Eeden in de inleiding van zijn bundel 'Onkruid': '... dat velen aan de studie van onkruid een groot deel van hunne vorming en levensgeluk te danken hebben.' Dit taalgebruik klinkt in onze tijd wat gezwollen en overdreven.

Wanneer we de Korenbloem in letterlijke en figuurlijke zin eens 'onder de loep' nemen, ontdekken we een groot aantal interessante zaken.

Herkomst

We kunnen de Korenbloem in onze streken vooral aantreffen op zand- en lössgrond. We moeten daarbij echter wel bedenken, dat deze plant van origine niet het onkruid van de graanakkers is, zoals wij hem kennen. Hij hoort oorspronkelijk thuis in de dorre, droge en stenige sfeer van het oostelijke Middellandse Zeegebied. Maar zolang de mens akkers bebouwt, heeft deze plant zich tussen het graan genesteld en er zelfs zijn naam aan ontleend. Via Klein-Azië en Sicilië is de Korenbloem met de voedselgewassen meegekomen en in onze omgeving al bekend uit het Bronzen tijdperk, getuige de vondsten bij Zwitserse paalwoningen uit die periode.

Naam

De officiële Nederlandse naam is Korenbloem, maar in Friesland wordt de Bolderik (een zeer zeldzaam akkeronkruid, dat in een heel andere plantenfamilie zit) zo genoemd. En op Overflakkee noemt men de Cichorei Korenbloem. De 'echte' Korenbloem heeft ook weer een aantal volksnamen: roggebloem geeft duidelijke aanwijzingen omtrent de groeiplaats. De kleur van de bloem is ook al aanleiding tot regionale namen: blauwbloem, blauwkwastje, blauwpluim en blauwbol. In deze laatste naam vinden we dan, via 'bol', weer een aanduiding naar onkruid, die we ook terugvinden in de al eerder genoemde Bolderik. In Zuid-Limburg wordt onze plant ook nog wel eens keizersbloem genoemd. Dat is niet zo zeer vanwege zijn keizerlijke kleuren, maar afkomstig van het Duitse Kaiserblume, ontstaan omdat de Duitse keizer Wilhelm I een grote verering voor de Korenbloem had.

Van de wetenschappelijke naam, *Centaurea cyanus*, is de soortaanduiding zonder meer duidelijke:

lijk: het is òf afkomstig van het Griekse kyaneos, dat 'donkerblauw' betekent òf van het eveneens Griekse kyanos, wat slaat op een edelsteen met diepblauwe kleur. Voor de afleiding van de geslachtsnaam *Centaurea* moeten we naar de Griekse mythologie. Daar vinden we de Centauren, een ruitervolk. Eén van hen was Chiron. Toen deze door Hercules met een giftige pijl werd geraakt, werd de wond genezen met het sap van een *Centaurea*-soort. Een andere verklaring is, dat Chiron een bekwaam arts-kruidkundige was. Later werd het hele plantengeslacht genoemd naar de bevolkingsgroep waartoe Chiron hoorde.

Let bij het gebruiken van de wetenschappelijke naam ook even op de plaats van de klemtoon: *Centaurea*, dus op de een na laatste lettergreep.

*Korenveld op oude es bij Bredevoort
(foto: W. J. de Leeuw)*

Bloombiologie

De bloembouw is typisch die van de Samengesteldbloemigen: een groot aantal bloempjes, omgeven door een aantal blaadjes, die we omwindselblaadjes noemen. In het algemeen kunnen we bij deze familie twee soorten bloempjes onderscheiden: de buisbloempjes (waarbij de kroon buis- tot klokvormig is) en de lintbloempjes (waarbij de kroon tot een plat lintje is gevormd). Uit de combinatie van het al of niet aanwezig zijn van deze twee soorten bloempjes vallen drie typen bloemhoofdjes te onderscheiden: alleen buisbloemen, alleen lintbloemen of beide bloemtypen aanwezig.

Wanneer we onze Korenbloem bekijken, ontdekken we dat we alleen buisbloempjes aantreffen, maar dan wel weer in twee typen: langs de rand van het hoofdje groot uitgroeide trechtervormige bloempjes, die bij nadere beschouwing geen inhoud hebben en dus steriel zijn. Ze helpen mee, het totale aanzien van het hoofdje te vergroten, zodat dit uiteindelijk tot ongeveer vijf centimeter wordt. Het zijn dan ook de lokbloemen, waarmee insecten aangetrokken worden.

In het centrum van elk hoofdje treffen we de buisbloempjes in engere zin aan. Zij bevatten stempel

*Korenbloem, de bloeiwijze van dichtbij gezien.
(foto: P. den Houter)*

Augustus ... oogstmaand (foto: W. J. de Leeuw)

en meeldraden en hieruit groeien dus straks de vruchten waarin de ongeveer 3 millimeter grote zaadjes zich ontwikkelen. Die zaadjes zijn zilvergrijs en kort zacht behaard.

Maar voor dat het zaad tot ontwikkeling gekomen is, moeten we eens naar de meeldraden kijken en opletten wat er gebeurt bij insectenbezoek. Van de meeldraden zijn de helmhokjes tot een kokertje vergroeid. Dat is overigens weer een kenmerk van de Samengesteldbloemigen. De helmhokjes openen zich aan de binnenzijde, hetgeen tot gevolg heeft, dat het stuifmeel in het kokertje terecht komt. In dat kokertje zit ook de stempel, die echter wat later rijp wordt dan de meeldraden. De stempel drukt nu bij het uitgroeien het stuifmeel uit het kokertje. De stijl heeft daartoe onder de stempel ook nog een speciale krans van veegharen.

Maar kijk nu eens naar dat insectenbezoek: met hun kriebelpootjes betasten ze de bloem en daardoor treedt er een prikkeling op van de helmhokjes. Die trekken zich dan plotseling een paar millimeter terug, wat tot gevolg heeft, dat het stuifmeel door de – nog onrijpe – stempel uit het kokertje wordt geduwd tegen de onderkant van het bezoekend insect. Dit gebeurt in feite sneller dan het opschrijven of zelfs lezen van deze regels tekst!

De stempel groeit verder uit en bij rijping ontstaat de bekende tweespletige top. Bezoekt een bepoederd insect nu een bloem waarvan de stempel rijp is, dan wordt door die uitgroeide stempel het stuifmeel van de insektebuik geveegd. Een pracht stukje bloombiologie ter bevordering van de kruisbestuiving.

Wordt een bloempje niet door insecten bestoven, dan krullen de stempellobben zich zover, dat ze

Korenbloem. (foto: P. den Houter)

met hun binnenkant de stijl raken, waarop dan vast nog wel wat stuifmeelkorreltjes zitten. Dan hebben we dus zelfbestuiving. Insekten vinden in de bloempjes niet alleen stuifmeel; er is ook nectar voor ze te halen. De nectariën zitten onder in de centrale buisbloempjes. Maar ook op de omwindselbladeren kunnen we nectariën aantreffen, die we – omdat ze niet *in* de bloem zitten – extrafloraal nectariën noemen.

Zaad

De zaadjes die na de bestuiving gevormd worden, kiemen onder gunstige omstandigheden soms al in de herfst. Dergelijke planten hebben, als ze de winter doorkomen, in het volgende voorjaar natuurlijk een flinke voorsprong op de voorjaarskiemers: ze vertakken beter, bloeien rijker en maken veel meer vruchten. De verhouding ligt zo ongeveer op 2500 tegen 1500.

Voor de kieming van het zaad is het wel plezierig,

als de grond wat los gemaakt is. En daar ligt in feite de grote kracht van de 'onkruiden'. Maar de boer ploegt zijn akker natuurlijk niet speciaal, om de onkruiden te bevoordelen. Hij is ze liever kwijt dan rijk.

Het zaad van onze Korenbloem blijft enkele jaren kiemkrachtig en kan rustig ondergeploegd worden. Na verloop van tijd komt het wel weer eens aan de oppervlakte en kiemt dan alsnog. Daarom kan het soms gebeuren, dat we na zo'n grondbehandeling de planten na jaren 'ineens' weer terugvinden.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat er aan zo'n doodgewone maar toch wel fraaie plant als de Korenbloem nog wel het een en ander is waar te nemen, althans voor wie oog en speurzin heeft voor dit soort details.

Adres van de schrijver:

(foto's van de schrijver)